

Književno vreme prošlo i vreme sadašnje

Književni pogledi Miodraga Pavlovića ostavljaju verovatno presudniji beleg na našoj savremenoj poeziji i teorijsko-kritičkoj svesti o njoj negoli svekolika aktivnost tolikih agilnijih i ažurnijih kritičara. Taj uticaj je toliko neobičniji što ne proizlazi poglavito iz njegovih tekstova o živim pesnicima, već iz onih o našem pesničkom nasleđu. Nesrazmera je više nego upadljiva: dok je od savremenika Pavloviću pažnju dublje zaokupljao samo Vasko Popa i, unekoliko, Davičo i Mantić (i to u funkciji opštijih razmatranja »o napretku emocije« i odnosu jezika i poezije), dole je u njenom vidokrugu oko dvadeset imena naše skorije i davnije pesničke prošlosti steklo manje-više celovitu kritičku overu i proveru. Ni tekstovi o stranim piscima i onih nekoliko ogleda o prirodi poezije i kritike ne menjaju bitnije utisak o dominaciji »književnoistorijskih« tema u Pavlovićevoj eseistici.

Kako je, onda, moguć takav uticaj i takvo prisustvo u živim tokovima poezije i kritike? Naše mišljenje uveliko otkrivaju navodnici kojima maločas označismo *prividnost* Pavlovićevih književnoistorijskih preokupacija. Jer njegova razmišljanja o Bojiću, Ujeviću i Disu (*Rokovi poezije*), ili o Dučiću, Nastasijeviću i Prodanoviću (*Osam pesnika*), kao i njegova traganja za pesničkim likom Sime Milutinovića, Zmaja, Laze Kostića, Vojislava i Veljka Petrovića (*Poezija i kultura*) imaju nedvosmislen znak ovovremenog iskustva poezije. A to naše iskustvo poezije, uvideo je davno Pavlović, »ne sme da ne reflektuje savremeni trenutak u pesničkom stvaranju, koji predstavlja ne samo najsvježije stvaralačko saznanje nego i najočigledniji zahvat u teoriju poezije, najpresudniji primer prilazanja poeziji« (*Osam pesnika*, str. 47). Tako je, dakle, naš preispitivač pesničkog nasleđa, čak i u tekstovima o književnoj davnini, mimoišao zamku relativističkog i obzirnog istorizma, koji se, i kad je istinoljubiv, ne čini osobito korisnim u sagledavanju trajno živih vrednosti jedne literature, i odlučio da s visa našeg duhovnog trenutka osmotri neke puteve i raskršća srpskog pesništva.

Kritičke nalaze ovako orijentisanog ispitivača karakteriše dvostruka svrhovitost. Oni su, najpre, u funkciji tumačenja i vrednovanja pojedinačnih stvaralačkih nastojanja i, potom, u službi otkrivanja opštih (dakle, i aktuelnih) istina o iskušenjima poezije. Obe vrste nalaza, razume se, imaju najčešće zajedničko polazište. Kad, na primer, Pavlović veli da je »Veljko Petrović bio (...) i ostao umnogome pesnik etičke inspiracije u poeziji, a to je inspiracija koja se, možda, najteže poetizuje«, onda on, dakle, perspektivno književne istorije dopunjuje perspektivom poetike. Ta naizmeničnost vidnih uglova i pridaje Pavlovićevim ogledima prednost i draž dvostruke kompetencije: oni govore i o drugima i o nama, o vremenu prošlom i vremenu sadašnjem. U tom smislu je *Poezija i kultura*, kao i značajan deo ranije Pavlovićeve eseistike, u isti mah u okviru i izvan okvira književnoistorijskog mišljenja. Udeo koji u tom mišljenju pripada univerzalnom i aktuelnom biva, čini nam se, ishoditiše pomenutog uticaja na današnje tokove poezije i kritičke svesti.

Itekako su, međutim, privlačna i ubedljiva i Pavlovićevo pojedinačna viđenja naših pesnika. Siguran znalac, sa očiglednim uvidom u tokove i domete akademske misli, sam Pavlović nije opterećen preteranim akademskim oprezom. Otuda su njegove interpretacije i pouzdane i nove. Sime Milutinović (čija *Srbijanka*, neproučena i, možda, neprotumačiva, podseća na slikovitu opasku Džona Apdajka o »legendarnim nepotpunom istražanim pećinama *Uliasa*«) ukazuje se ovde u gotovo nepoznatu svetlu začudujućih i filozofskih i etičkih percepcija. U Branku Radićeviću, pak, ne zatičemo apostola narodnjaštva, već prevashodnog satiričara i erotičara, što ga i čini »srodnikom moderne svesti«. Naročito je temeljit i sveobuhvatan Pavlovićev pristup Zmajevom pesništvu. Da naše duhovne prilike nisu onakve kakve su, da se, hoću reći, pravovremeno i pažljivije razlučuju autentični prodori ispitivačkog duha od onih tobožnjih (rutinskih i pomodnih), onda bi ovaj tekst o Zmaju, poznat već nekoliko godina, svakako imao velikog odjeka i možda doveo u pitanje svekoliku našu odgovornost u tretmanu književnog nasleđa. Među nekoliko fundamentalnim oprekama, u kojima se, povodom Zmaja, ocrtava Pavlovićev otpor inerciji pseudo-modernog književnog mišljenja, valjalo bi, na primer, posebno razmotriti njegova osvedočenja o Zmaju kao majstoru stiha, kao pesniku često okrenutom sferi iracionalnog i, najposle, kao stvaraoču s rangom velikog pesnika. Kako važeće formule o karakteru i vrednosti Zmajeve poezije još uvek imaju potpuno suprotan predznak, Pavlovićev ogled, iako lišen polemičke motivacije i temperature, neminovno dovodi pred izbor. Jer, u inat lagodnoj lenjosti duha, ne možemo poreći onu Eriotovu, i sveopštu, istinu da postoje bar dva stava prema literaturi i da se oba ne mogu zastupati.

Novim tumačenjem i vrednovanjem značajnih srpskih pesnika Pavlović kao da ispisuje nepretrazane beline na mapi sopstvenih ispitivanja pesničkog nasleđa. Viđena u svetlu prethodnih knjiga i, posebno, *Antologije srpskog pesništva*, *Poezija i kultura* ukazuje se kao dopuna i verifikacija od ranije poznatih autorovih stavova. Tekst o *Santa Marii della Salute*, bogatstvom i novinom interpretativnih uvida, potvrđuje tezu (iz predgovora *Antologiji*) o slojevitosti, složenosti i sadržajnoj dubini Kostićeve poezije. Ogled o Vo-

jislavljevom pesništvu, koji overava ranije Pavlovićevo mišljenje o njegovim prozodijskim vrednostima, sadrži i dokaze o pesnikovom »tananom osećaju za kulturoistorijske vidike«, ali i reske primedbe o oskudnosti njegove verbalne imaginacije. Tako su i tekstovi o Rakiću, Veljku Petroviću i Velimiru Živojinoviću uverljiva analitička eksplikacija ranijih pišćevih sudova i utisaka. Po Pavlovićevom mišljenju, depoetizacija pesničkog govora, velika Rakićeva zasluga, ne može kompenzirati osvedočeno siromaštvo njegove mašte i jezika, kao što ni »nekoliko osećanja i stavova tada novih za našu poeziju« ne mogu prikriti tvrdokorni građanski mentalitet ovog pesnika. Sa istom merom određenosti i ubedljivosti pisac ocrtava književne profile Veljka Petrovića, čiji pesnički rang određuju dometi njegove refleksivne lirike, i Velimira Živojinovića, koji samo u trenucima izneveravanja intimističke inspiracije do-maša rast značajnog pesnika.

Pomenuta »mapa« sadrži, međutim, i značajnu korekciju jednog ranijeg Pavlovićevog stava. Naime, preispitujući kritičke izohipse kojima je jednom obeležio reljef novijeg pesničkog nasleđa, Pavlović se smelo odlučuje na promenu mišljenja o pravoj prirodi i najboljim svojstvima Vinaverovog pesništva: negdašnju sumnjičavost pred zvukom mišljenja i mislenim ozbiljem ove poezije zamjenjuje, sada, vera u njenu muzičku sugestiju i metafizičku dubinu. Koliko je ubedljivo ovo novo viđenje Vinavera? Ono je već naišlo na otpor onih koji u ovom pesniku vide prevashodnog humoristu i parodičara. Nama se čini prihvatljivom teza o Vinaveru kao »intelektualnom, mislenom pesniku značajnog formata«, mada svi Pavlovićevi nalazi i primeri nisu podjednako uverljivi. Ako bismo stoga, povodom pitanja o Vinaverovom pesničkom identitetu, postavili problem »lične jednačine« našeg kritičara, odgonetka bi najverovatnije ocrtala jedno za Pavlovićevo književnu misao karakteristično »iskliznuće«: sklonost ka izvesnoj hijerarhiji sižea, koja favorizuje vizionarska i kosmička nastrojenja, ne vodeći uvek računa o nivou i spontanitetu njihove poetske transpozicije.

Rekli smo već da *Poezija i kultura* sagledava pojedinačne pesničke sudbine u kontekstu opštijih pitanja naše pesničke tradicije i, s druge strane, u svetlosti savremene književne svesti. Dovoljno je samo prelistati Pavlovićevo knjigu, »čitajući« je prstima, pa videti koliko je živih tema našeg pesništva, i pesništva uopšte, ona dotakla. Iz tih rasutih i fragmentarnih opažanja o književnim razdobljima i književnim ukusima epohe, o psihologiji stvaranja, prirodi poezije i vidovima pesničke inspiracije, o evoluciji pesničkog izraza, vezanog sloga i slobodnog stiha, o duhu moderne poetike, one standardne i normativne, o mogućnostima i iskušenjima interpretacije, da pomenemo samo glavni interesne relacije pišćeve, gotovo bi se dao rekonstruisati jedan integralan istorijski i teorijski koncept poezije. Koncept u kome je neretko osporena legitimna vizija književne prošlosti (»Može li se malo zaviriti ispod etiketa kojima je već mnogu deceniju oblepljen naš neoklasicizam i naš parnasizam?«), ali i dovedena u pitanje gdekoja ključna premisa književnog vremena sadašnjeg (»Ukidanje stare dihotomije između forme i sadržine u pesmi urodilo je, zapravo, samo jednim plodom: da sadržinom, porukom, smislom malo ko želi da se bavi«). Ništa manje, valja istaći, nije *Poezija i kultura* okrenuta sutrašnjem i mogućem. Ne samo, na primer, kad naslućuje naknadne popularnosti, ili buduće mene književnog ukusa, već, i pogotovu, kad se određuje prema korenskim pitanjima stvaralaštva ovde i danas. Takvo je, pored ostalih, Pavlovićevo mišljenje, kazano u eseju o Rastku Petroviću, da kulturna formula moderne poezije pruža mogućnost da se mit i narodno predanje ožive »ne kao neki vid nacionalne legitimacije ili apel na neku vrstu pojednostavljeno jedinstva, nego kao obnova imaginacije, osveženje jezika i produbljevanje pesničkog govora (...)«.

Ne možemo, na kraju, zaobići ni metodološki aspekt Pavlovićeve knjige. Ne samo zato što naše vreme drži da je pitanje metoda nužno fundamentalno, već i stoga što *Poezija i kultura* u ovom pogledu ima osoben lik. Pa ipak, uz svekoliki respekt njenog *kulturološkog* prilaza, koji ukršta puteve biografske, psihoanalitičke, antropološke i duhovnoistorijske interpretacije, ne verujemo da vrednost Pavlovićeve kritičke reči potiče poglavito od vrednosti njegovog metoda. Odavno nam se, štaviše, čini pogrešnim onaj osećan sud (izrečen pre nekoliko godina na ovim stranicama), koji možda reflektuje uverenje mnogih, a po kome »Pavlovićevo osobeno mesto u našoj kritici ne čini njegova predodređenost za kritiku, kritički nerv, nego upravo metod«. Mi tvrdimo suprotno: upravo *nerv*, sluh ili senzibilitet, ikako hoćete, čini ovu kritiku vrednom i delotvornom. Ko misli drukčije, nek pogleda s koliko je intuicije, s koliko pronicljivosti i umnosti analiziran, recimo, pripev znamenite Kostićeve pesme, ili minijatura *Planinska slika* Jovana Grčića Milenka. Metod je stvar opredeljenja i obuke, a kritika je, ako je verovati Šaldi, »ne zanimanje, nego poslanje, ne zaposlenost, nego udes, ne metoda, nego intuicija«.

Dodajmo našim marginalijama o *Poeziji i kulturi* i utisak o kulturni mišljenja njenog pisca. Nimalo apodiktični, gotovo *nečujni* u svojim obznanama, Pavlovićevi ogledi čuvaju ne samo budnu svest o odgovornosti kritičkog suđenja, koje »otvara i zatvara vrata što vode na trg književne javnosti«, već i samosvest o neizbežnoj promjenljivosti kritičkih prilaza i ocena. Jer, da nastavimo gornji navod jednog davnijeg Pavlovićevog teksta (*O kritici*, 1955), »brave se na tim vratima s vremenom na vreme menjaju i novi ključevi menjaju raspored otvorenih i zatvorenih ključaonica«.

Prepuštajući sutrašnjici brigu o trenutku i načinu promene tog rasporeda, ima sve razloge da verujemo ikako su Pavlovićevi kritički ključevi od najboljih kojima raspolaže naše književno vreme.